

ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Η ΥΠΟΘΕΣΙΣ
ΚΑΙ
Η ΕΠΙ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΡΟΠΗ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΓΗΡΙΟΣ

ΡΗΘΕΙΣ ΕΝ Τῃ ΜΕΓΑΛῃ ΑΙΘΟΥΣῃ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
Τῃ 24 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1913

ΥΠΟ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΝ Τῳ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1913

Τῷ ἔθει τῷ ἀκαδημεικῷ ἀσμενέστατα ἐπόμενος εὐθύς ἐν τῇ ἐνάρξει τῆς διδασκαλίας μου πλείστας μὲν ὁμολογῶ χάριτας πρὸς τὴν Κριτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, εὐμενῶς περὶ ἐμοῦ κρίνασαν, καὶ πρὸς τὴν σεβαστὴν Κυβέρνησιν, ἀξιώσασαν νὰ προτείνῃ τὸν διορισμὸν μου εἰς τὴν ἔδραν ταύτην τῆς ἐπιστήμης τῶν ἐπιστημῶν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τοῦ Γένους Παιδευτηρίῳ, αἶδιον δ' εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν σεπτὸν ἡμῶν Ἄνακτα, εὐδοκήσαντα διὰ τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ κύρους νὰ περιβάλλῃ τὴν πρότασιν τῆς Κυβερνήσεως· πρὸς δὲ τούτοις εὐλαβῶς μνημονεύω τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι ἀπὸ τῆς ἔδρας ταύτης μέχρι τοῦδε τοὺς Ἕλληνας ἐμυσταγώγησαν ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Προσφιλεῖς ὁμιληταί,

Εἰς τοὺς νέους τῶν ἐπιστημῶν ἱεροφάντας τοὺς ἀρχομένους τῶν μαθημάτων τῶν ἀκαδημεικῶν πρῶτιστον πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ἐπιβάλλεται καθῆκον νὰ γνωρίσωσιν αὐτοῖς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστήμης, ἣς τάσσονται ἡγεμόνες, καὶ νὰ δείξωσι τίνα ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἔχει ἐπὶ τὸν βίον ὄσπῃν. Τὸ καθῆκον τοῦτο αἰσθάνεται παντὸς ἄλλου μᾶλλον ὁ ἀνα-

λαμβάνων σήμερον ἐπισήμως τῆς φιλοσοφίας τὴν διδασκαλίαν. Οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐπιστήμης ἢ ἔννοια καὶ τὰ ὄρια εἶναι μέχρι τοῦ νῦν τοσοῦτον ἀόριστα, περὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης τοσαῦται ὑπῆρξαν διαφωνίαι ὑποκειμένου λόγου περὶ τῆς ἀξίας καὶ ὠφελείας αὐτῆς, ὅσον περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Οἱ μὲν θεωροῦσιν αὐτὴν καθολικὴν ἐπιστήμην, σύμπαν τὸ ἐπιστητὸν ἐπιζητοῦσαν νὰ νοήσῃ ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτοῦ. Ἄλλοι διαφερόμενοι πρὸς ἐκείνους ταυτίζουσι τὴν φιλοσοφίαν πρὸς μίαν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ἢ καὶ πλείονας καὶ πάλιν ἄλλοι ἄλλως ὀρίζουσι τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς. Οἱ μὲν ἰσχυρίζονται, ὅτι φιλοσοφία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ θεωρία τῆς γνώσεως. Ἄλλοι πειρῶνται νὰ δείξωσιν ὅτι συμπύπτει μετὰ τῆς ψυχολογίας, ἅτε τὴν ἐσωτερικὴν ἐξετάζουσα ἐμπειρίαν, ὡς ὀνομάσθη τῶν ψυχικῶν γεγονότων τὸ σύνολον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες ἐρευνῶσι τὴν ἐμπειρίαν τὴν ἐξωτερικὴν. Ἄλλοι πάλιν διατείνονται ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη πρακτικὴ, σκοπὸν προτιθεμένη νὰ ἐξετάζῃ τί εἶναι τὸ ἀγαθόν, διὸ καὶ ὀνομάζουσιν αὐτὴν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιστήμην. Ἄλλοι ταυτίζουσιν αὐτὴν πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν λογικὴν καὶ τὴν καλλολογίαν. Καὶ οὐδὲν λέγομεν περὶ ἐκείνων, οἵτινες νομίζουσιν ὅτι ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη ἐξέλιπεν ὅλως, μόνη δὲ ἡ ἱστορία αὐτῆς δύναται νὰ διδάσκηται ἀπὸ τῶν ἀκαδημεικῶν ἐδρῶν. Πολλῶν μείζων ἐγένετο ὁ ἀγὼν προκειμένου περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς χρησιμότητος τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ἐκ παλαιοτάτου χρόνου ἡ φιλοσοφία ὑμνήθη ὡς ἡ τιμιωτάτη καὶ θειοτάτη τῶν ἐπιστημῶν καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, οἵτινες ἐδημιούρυσαν αὐτήν, καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες ἠκολούθησαν ἐκείνοις, καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ κορύφωμα τῶν ἐπιστημῶν ἐνομίζετο καὶ τῆς ὅλης παιδείας ἦτο τὸ κέντρον καὶ ἡ ἐστία. Ἄλλ' ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις τὰ πράγματα μετεβλήθησαν καὶ τοσοῦτον κατεφρονήθη ἡ φιλοσοφία, ὥστε

περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τοιαῦτα περὶ τῆς μεταφυσικῆς μετὰ πόνου ἔλεγεν ὁ Κάντιος· «Βασιλὶς τῶν ἐπιστημῶν ἐκαλεῖτο ἄλλοτε, τανῦν δὲ κατὰ πάντα τρόπον καταφρονεῖται καὶ δεδιωγμένη καὶ ἐγκαταλελειμμένη θρηνεῖ ἢ δέσποινα, ὡς ἡ Ἑκάβη: modo maxima rerum, tot generis natisque potens—nunc trahor exul, inops»¹⁾ Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπετάθη ἢ τῆς ὅλης φιλοσοφίας καταφρόνησις ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ῥωμαντικῆς λεγομένης σχολῆς, τοῦ Fichte καὶ τοῦ Schelling καὶ τοῦ Ἑγέλου, οἵτινες ἀναμφιβόλως διὰ τῶν ὑπερβολῶν αὐτῶν ἐγένοντο παραίτιοι τῆς καταφρονήσεως ταύτης. Παρὰ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν ἀλχημείαν ἐτάχθη ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ φιλοσοφία καὶ ἐκράτησεν ἐπὶ πολὺ ἡ ψευδὴς ἀντίληψις ὅτι οἱ θιασῶται αὐτῆς περὶ μάταιά τινα πράγματα διατρίβοντες οὐδὲ τὸ παράπαν τὰς ἐπιστήμας τὰς ἄλλας καὶ τὸν βίον ὠφελοῦσι. Καὶ δὲν ἐξέλιπεν ὅλως παρὰ τοῖς βαναυσοτέροις ἡ τοιαύτη περὶ τῆς φιλοσοφίας ὑπόληψις, εἰ καὶ ἀπὸ χρόνου μακροῦ ἠλέγχθη τὸ παράλογον αὐτῆς καὶ κατεδείχθη ἡ μεγίστη τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἀξία.

Τίς εἶναι ἡ τῆς φιλοσοφίας ὑπόθεσις καὶ τίς ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας;

Δὲν θὰ ὑπάρξῃ πολλῶν λόγων ἀνάγκη, ἵνα δώσωμεν τὴν προσήκουσαν ἀπόκρισιν εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο ἐρώτημα. Ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη καθολικὴ, πειρωμένη νὰ νοήσῃ τὰ ὄντα καὶ γινόμενα ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν τὸ μὲν ἢ ψυχολογικὴ γένεσις τὸ δὲ ἢ ἐκ παλαιοτάτου χρόνου ἀντιληψις αὐτῆς ἀποδεικνύει.

Ἐπάρχει τις ἔμφυτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δορμή, ἀρχέγονός τις πρὸς μάθησιν ἔφεσις, ἐξ ἧς ἐλαυνόμενος οὗτος ζητεῖ

νὰ γνωρίση τὰ ὄντα τοῦ κόσμου καὶ τὰ φαινόμενα καὶ ἐπιδιώκει νὰ μάθῃ ἐκάστου αὐτῶν τὰς αἰτίας. Ἐκδηλοῦται δ' ἡ ἔφεσις αὕτη οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἐν ἡλικίᾳ καὶ τοῖς προηγμένοις ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς παιδίοις καὶ παρὰ τοῖς ἀπαιδευτοῖς. Πᾶς ἄνθρωπος ἐν οἰαδήποτε βαθμίδι ἀναπτύξεως ὑπὸ περιεργίας καὶ θαυμασμοῦ²⁾ κινούμενος προβάλλει ἐαυτῷ ἐρωτήματα περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ περιβάλλοντος κόσμου καὶ ζητεῖ νὰ γνωρίση τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος αὐτῶν. Ἡ ἔφεσις αὕτη ὤθησε τὸν Θαλῆν καὶ τὸν Ἀρίσταρχον καὶ τὸν Κοπέρνικον καὶ τὸν Laplace νὰ ἀφιερῶσιν αὐτοὺς εἰς τὴν μελέτην τῶν οὐρανῶν, παρώρμησε τὸν Ἀναξιμένην καὶ τὸν Linné καὶ τὸν Cuvier καὶ τὸν Δαρβῖνον εἰς τὰς μακροχρονίους αὐτῶν ζητήσεις, ἐνέπνευσε καὶ ἐς ἀεὶ θὰ ἐμπνέῃ τοὺς ἀπείρους τῆς ἐπιστήμης ἐργάτας καὶ μάρτυρας, ἐγένετο δὲ μέχρι τοῦδε αἰτία νὰ ἐρευνηθῶσι τῆς φύσεως τὰ μυστήρια καὶ αἱ παντοῖαι ἐκφάνσεις τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ νὰ συλλεχθῇ κατὰ μικρὸν ἡ ἀπειρία τῶν γνώσεων, αἵτινες ταξινομηθεῖσαι ἀπετέλεσαν τὰς πολυωνύμους ἐπιστήμας.

Ἡ ἄρρητος ἡδονὴ ἢ μετ' αὐτῆς ἀδιασπάστως συνδεδεμένη ἐλέγχει τὴν δύναμιν αὐτῆς, ἢ ἡδονὴ ἦν ὁ Ἑλληνικὸς ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος διὰ τῶν λέξεων ὑμνησεν ἐκείνων·

*Ὁλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας
ἔσχε μάθησιν, μήτε πολιτῶν
ἐπὶ πημοσύνας, μήτ' ἐς ἀδίκους
πράξεις ὁρμῶν,
ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως
κόσμον ἀγήρω, τίς τε συνέστη
καὶ ὄπη καὶ ὄπως, ἦ)*

ὁ δὲ Ῥωμαῖος ποιητὴς ἐν τῷ περιυμνήτῳ στίχῳ παρέστησε·

Felix qui potuit rerum cognoscere causas ⁴⁾.

Ἡ ἔφεσις αὕτη καὶ συζυγία μετ' αὐτῆς ἢ τάσις, ἣτις ἀρχῆθεν ὡσαύτως καὶ ἀνεξαλείπτως εἶναι ἐγκεχαραγμένη ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, τοῦ νὰ ζητῇ ἐνιαίαν αἰτίαν τῆς γνώσεως καθόλου καὶ τῆς ὑπάρξεως, ἐγένετο τῆς φιλοσοφίας ἢ ἀφειτηρία.

Τοιαύτην τῆς φιλοσοφίας ἀντίληψιν ἔσχον οἱ Ἕλληνες, οἵτινες καὶ ἐδημιούργησαν τὴν φιλοσοφίαν καὶ πρῶτοι ὠνόμασαν αὐτήν. Σοφίαν οἱ Ἕλληνες εἶπον τὴν γνῶσιν καθόλου καὶ μάθησιν ⁵⁾, σοφὸν δὲ καὶ σεσοφισμένον καὶ σοφιστὴν τὸν οἶανδήποτε κεκτημένον ἀπηκριβωμένην γνῶσιν καὶ ἐμπειρίαν ⁶⁾, φιλοσοφίαν δέ, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, τὸν πρὸς τὴν σοφίαν, τὸν πρὸς τὴν γνῶσιν καθόλου ἔρωτα, τὴν ὄρεξιν τὴν πρὸς ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων καὶ μελέτην. Ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχει τὸ ῥῆμα φιλοσοφεῖν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως παρὰ τῷ Ἡροδότῳ καὶ τῷ Θουκυδίδῃ. Μυριόλεκτον εἶναι τὸ τοῦ Ἡροδότου, ἐν ᾧ εἰσάγεται ὁ Κροῖσος λέγων πρὸς τὸν Σόλωνα· «*Ξεῖνε Ἀθηναῖε, παρ' ἡμέας περὶ σέο λόγος ἀπίκται πολλὸς καὶ σοφίης εἵνεκεν τῆς σῆς καὶ πλάνης, ὡς φιλοσοφέων γῆν πολλὴν θεωρίας εἵνεκεν ἐπελήλυθας*» ⁷⁾. Οὐδεὶς δ' ἀγνοεῖ ὅτι παρὰ Θουκυδίδῃ ὁ Περικλῆς ἐν τῷ ἀθανάτῳ ἐπιταφίῳ τὴν θεωρητικὴν μελέτην τῶν Ἀθηναίων χαρακτηρίζων τὸ περιώνυμον ἐκεῖνο εἶπε· «*Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας*» ⁸⁾. Καὶ ἀφ' ὅτου δὲ τὸ ὄνομα φιλοσοφία τεχνικὸς ὄρος ἀπέβη ἐν τῇ σωκρατικῇ σχολῇ ⁹⁾, ἀναλλοίωτον ἐτήρησε τὴν καθολικὴν ταύτην ἔννοιαν. Ὁ δαιμόνιος Πλάτων φιλοσοφίαν μὲν εἶπε τῆς ἐπιστήμης τὴν κτῆσιν ¹⁰⁾, φιλόσοφον δὲ τὸν τῆς σοφίας ἐπιθυμητὴν ¹¹⁾. ὑπῆγε δ' εἰς αὐτὴν καὶ τὴν γεω-

μετρίας και άλλας θεωρητικὰς ἐνεργείας¹²⁾· και ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ και περὶ λογικὰ και περὶ ἠθικὰ και περὶ παντοῖα ἄλλα ἐπραγματεύθη ζητήματα¹³⁾. Ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ταύτῃ ἐννοία μετεχειρίσθη τῆς φιλοσοφίας τὸ ὄνομα¹⁴⁾ και ὁ πολὺς Ἀριστοτέλης, ὅστις τριττὰς θεωρητικὰς φιλοσοφίας διακρίνει, τὴν μαθηματικὴν τὴν φυσικὴν τὴν θεολογικὴν¹⁵⁾. Καὶ τὴν μὲν θεολογικὴν πρώτην φιλοσοφίαν καλεῖ¹⁶⁾, τὴν δὲ φυσικὴν και δευτέραν φιλοσοφίαν ὀνομάζει¹⁷⁾ καταλέγει δὲ εἰς τοὺς φιλοσόφους και τοὺς Ἰωνας φυσιολόγους και τοὺς ἄλλους, ὅσοι πρὸ τοῦ Πλάτωνος και τοῦ Σωκράτους περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς τῶν ὄντων φύσεως διέτριψαν¹⁸⁾.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνόησαν τὴν φιλοσοφίαν και οἱ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη γενόμενοι Ἕλληνες φιλόσοφοι, μάλιστα δ' οἱ Στωικοὶ και οἱ Ἐπικούρειοι και οἱ Νέοι Πλατωνικοὶ¹⁹⁾, πρὸς δὲ τούτοις οἱ πλεῖστοι και κράτιστοι τῶν φιλοσόφων τῶν ἔπειτα χρόνων²⁰⁾.

Ὁ τῆς νεωτέρας ἐμπειρικῆς φιλοσοφίας ἀρχηγὸς Φραγκίσκος Βάκων και τὴν φυσικὴν και τὴν ἀνθρωπολογίαν, ἧς μέρος λέγει τὴν ἰατρικὴν, και τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος καταλέγει εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην²¹⁾. Ὁ δὲ τῆς ὀρθολογικῆς φιλοσοφίας ἀρχηγὸς Καρτέσιος τὴν φιλοσοφίαν, ἣν ὀνομάζει *studium sapientiae*, παραβάλλει πρὸς δένδρον, οὗ ῥίζα μὲν εἶναι ἡ μεταφυσικὴ, κορμὸς δὲ ἡ φυσικὴ, κλάδοι δὲ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι. « *Tota* » λέγει, « *philosophia veluti arbor est, cujus radices metaphysica, truncus physica et rami ex eodem pallulantes omnes aliae scientiae sunt — Philosophiae prima pars metaphysica est, ubi continentur principia cognitionis, altera pars est physica, in qua inventis veris rerum materialium principis generatim, examinatur quomodo totum universum sit compositum, deinde speciatim, quatenus sit natura* »

huius terrae, aeris, aquae, ignis, magne tis et aliorum mineralium. Deinceps quoque singulatim naturam plantarum, animalium et praecipue hominis examinare debet, ut ad alias scientias inveniendas, quae utiles sibi sunt, idoneus reddatur, — quae ad tres praecipuas revocantur, medicinam, mechanicam atque ethicam ²²). Οὐχὶ ἄλλως ὥρισε τὴν φιλοσοφίαν ὁ Hobbes, ὅστις μέρος αὐτῆς ἔλεγε τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφίαν καί, ὡς οἱ Ἕλληνες τὸν Θαλῆν καὶ τὸν Ἀναξίμανδρον καὶ τὸν Ἀναξίμενην καὶ τοὺς ἄλλους φυσιολόγους, εἰς τοὺς φιλοσόφους ἔτασσε τὸν Κοπέρνικον, τὸν ἔνδοξον ἀστρονόμον, ὅστις τοῦ μεγάλου Ἀριστάρχου τὴν ἡλιοκεντρικὴν θεωρίαν ἀνεπέεσε, καὶ τὸν Galilei καὶ τὸν Harvey ²³), τὸν διάσημον φυσιολόγον, ὅστις σαφῶς ἐδίδαξε τὴν τοῦ αἵματος κυκλοφορίαν (1628) ²⁴). Ἐνιαίαν περὶ κόσμου θεωρίαν ἔλεγον τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὁ Σπινόζας ²⁵) καὶ ὁ Λειβνίτιος ²⁶) καὶ ὁ Οὐόλφιος καὶ ὁ Λόκκιος. Κατὰ Οὐόλφιον ἡ γνῶσις εἶναι τὸ μὲν ἱστορικὴ τὸ δὲ φιλοσοφικὴ. Καὶ ἱστορικὴ μὲν εἶναι ἡ γνῶσις τῶν ὄντων καὶ γινομένων (*cognitio eorum, quae sunt vel fiunt*), φιλοσοφικὴ δὲ ἡ γνῶσις τοῦ λόγου τῶν ὄντων καὶ γινομένων (*cognitio rationis eorum, quae sunt vel fiunt*), φιλόσοφος δ' εἶναι «*qui rationem reddere potest eorum, quae sunt vel esse possunt*». Περιλαμβάνει δὲ κατὰ Οὐόλφιον ἡ φιλοσοφία τὴν φυσικὴν, τὴν ψυχολογίαν, τὴν ὄντολογία, τὴν λογικὴν, τὴν ἠθικὴν, τὴν καλλολογίαν ²⁷). Κατὰ τὸν Λόκκιον ²⁸) ἡ φιλοσοφία συμπίπτει τῇ ἐπιστήμῃ, μέρη δ' αὐτῆς θεμελιώδη εἶναι ἡ φυσικὴ ἢ φυσικὴ φιλοσοφία (*physica, natural philosophy*), ἡ πρακτικὴ (*practica*), ἧς κυριώτατον μέρος εἶναι ἡ ἠθικὴ, καὶ ἡ σημειωτικὴ (*semiotica*), ἧς ἡ λογικὴ ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιοτάτην μοῖραν. Εἶναι δὲ πᾶσι γνώριμον, ὅτι καὶ νῦν ἔτι ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ φυσικὴ, ἡ θεωρι-

τική μάλιστα ή μαθηματική λεγομένη, καλεϊται natural philosophy²⁹⁾ και ὅτι ὁ μέγας Νεύτων τήν μαθηματικήν φυσικήν του ἐπέγραψε «Naturalis philosophiae principia mathematica», ὁ δὲ Wallis, ὁ διαπρεπής μαθηματικός, εἰς τήν φιλοσοφίαν κατέλεγε και τήν φυσικήν και τήν ἀνατομικήν και τήν γεωμετρίαν και τήν ἀστρονομίαν και τήν μηχανικήν και τὰς τοιαύτας μαθήσεις³⁰⁾.

Καθολικὴν τοῦ ὄντος γνῶσιν εἶπον τήν φιλοσοφίαν και ὁ μέγας Κάντιος και πάντες τῆς νεωτέρας διανοήσεως οἱ ἀριστεῖς. Κατὰ Κάντιον τήν ὑπόθεσιν τῆς φιλοσοφίας τὰ ἐξῆς τέσσαρα ἀποτελοῦσιν ἐρωτήματα: «Was kann ich wissen? — Was darf ich hoffen? — Was soll ich tun? — Was ist der Mensch?—, ὧν ἐρωτημάτων εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀποκρίνεται ἡ μεταφυσική, εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἡ ἠθική, εἰς δὲ τὸ τρίτον ἡ θρησκεία, εἰς δὲ τὸ τέταρτον ἡ ἀνθρωπολογία³¹⁾. Ὁ Schelling λέγει φιλοσοφίαν τήν ἐνότητα τῶν γνώσεων και καλεῖ αὐτὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν³²⁾, ὁ Ἐγγελος ὀνομάζει αὐτὴν λογικὴν ἐξέτασιν τῶν ὄντων και ἐπιστήμην τοῦ ὑπάρχοντος³³⁾, ὁ Ἐρβαρτος Bearbeitung der Begriffe, ἥτοι ἐπεξεργασίαν τῶν ἐννοιῶν, ἐπειδή, ὡς λέγει, σκοπὸν προτίθεται τὴν ἄρσιν τῶν ἀντιφάσεων τῶν φερομένων ἐν ταῖς ἐννοίαις, ὧν χρῆσις γίνεται ἐν τε τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ και τῇ ἐρεῦνῃ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν³⁴⁾. Ὁ Αὔγουστος Comte, ὁ εἰσηγητῆς τῆς θετικῆς λεγομένης φιλοσοφίας, ὅστις ἠκολούθησε τοῖς ἔχνεσι τῶν ἐν Γαλλίᾳ ἐγκυκλοπαιδικῶν, μάλιστα δὲ τῷ D'Alembert και τῷ Turgot, εἶπε τὴν φιλοσοφίαν «le système général des conceptions humaines»³⁵⁾. Κατὰ Ἐρβέρτον Spencer φιλοσοφία εἶναι completely unified knowledge ἥτοι ἡ ἄκρως ἐνιαία γνῶσις³⁶⁾. Κατὰ Paulsen, ὡς πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι, ἀσχολεῖται και ἡ φιλοσοφία περὶ τὴν ἐρευναν σύμπαντος τοῦ ἐπιστητοῦ, ἀλλ' ἐν ᾧ αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι μέρη

μόνον τοῦ ὄλου ἐξετάζουσιν, ἡ φιλοσοφία ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ σύνολον, τὸ *mysterium magnum*³⁷⁾. Παραπλήσια διδάσκει ὁ πολὺς Wundt, ὁ ὁμολογουμένως κράτιστος τῶν φιλοσόφων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Φιλοσοφία κατὰ Wundt εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἣτις σκοπὸν προτίθεται τὰς ὑπὸ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν εὑρημένας γνώσεις νὰ συνάψῃ εἰς σύστημα ἀντιφάσεων ἀπηλλαγμένον καὶ ἀποτελέσῃ τινὰ περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν τὰς ἀξιώσεις τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας ἀποπληροῦσαν³⁸⁾.

Οὕτως, ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ ἐλέγομεν, ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως ὠρίσθη ἀείποτε ἡ φιλοσοφία, συμφώνως πρὸς τὴν ψυχολογικὴν αὐτῆς γένεσιν, ἐπιστήμη καθολικὴ, *scientia universalis*, σύμπαν τὸ ἐπιστητὸν περιλαμβάνουσα ὑφ' ἑαυτήν.

Αἱ διαφωνίαι ἀνέκυψαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Δαυῖδ Hume ἐν τῷ ἀξιολόγῳ συγγράμματι *Treatise on human nature*, ἥτοι *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως* (1739) ἐδίδαξεν ὅτι φιλοσοφία εἶναι ἡ μελέτη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἢ ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας ἐρειδομένη, ἐταύτισε δ' οὕτω τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὴν ψυχολογίαν. Συνεφώνησαν δ' αὐτῷ ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ ὁ Adam Smith καὶ ὁ Bentham καὶ ὁ James Mill καὶ ὁ John Stuart Mill καὶ ὁ Bain, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ὁ Beneke, ὁ νῦν ἐν Μονάχῳ καθηγητῆς Θεόδωρος Lipps καὶ ἄλλοι³⁹⁾. Κατὰ Beneke, ἡ φιλοσοφία εἶναι φυσιολογία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, «*Naturwissenschaft der menschlichen Seele*»⁴⁰⁾, κατὰ δὲ τὸν Lipps εἶναι ἐπιστήμη τοῦ πνεύματος ἢ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας⁴¹⁾. Μονομερῶς δ' ὥρισε τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὁ πολὺς Helmholtz, ὡσαύτως δὲ ὁ Αὔγουστος Döring καὶ ὁ νῦν καθηγητῆς τοῦ ἐν Εἰδελβέργῃ πανεπιστημίου Windelband.